

Ewa Rokicka

Przebieg studiów a dalsze losy edukacyjne młodzieży usuniętej i rezygnującej ze studiów

Przegląd Socjologiczny / Sociological Review 34/1, 135-148

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

EWA ROKICKA

PRZEBIEG STUDIÓW A DALSZE LOSY EDUKACYJNE MŁODZIEŻY USUNIĘTEJ I REZYGNUJĄCEJ ZE STUDIÓW

KOMUNIKAT Z BADAŃ

UWAGI WSTĘPNE

Problematyka badawcza dotycząca szkolnictwa wyższego obejmuje istotne, ze względów społecznych i ekonomicznych, zagadnienia sprawności i efektywności kształcenia i wychowania w uczelni. W nurcie tych rozważań mieści się niniejszy artykuł poświęcony analizie związków między przebiegiem studiów a losami edukacyjnymi po opuszczeniu uczelni młodzieży usuniętej i rezygnującej ze studiów. Badana przez nas kategoria powstaje w wyniku zjawisk zwanych odpadem i odsiewem, jest rezultatem selekcji wewnątrzszkolnej eliminującej. Selekcje przebiegające na poziomie szkoły wyższej, ich przyczyny i rozmiary uwarunkowane są „drogą do szkoły wyższej” oraz procesami adaptacji do środowiska uczelnianego. „Droga do szkoły wyższej” rozumiana jako selekcje społeczne, dokonujące się na niższych szczeblach drabiny szkolnej, decyduje o ukształtowaniu się określonej zbiorowości studentów, także o liczebności i cechach kategorii byłych studentów usuniętych bądź rezygnujących ze studiów. Istnieje bogata literatura dotycząca selekcji młodzieży do szkół wyższych, rekrutacji i przystosowania do uczelni we wczesnym okresie studiów wskazująca na prawidłowości procesów przedrekrutacyjnych, rekrutacyjnych i porekrutacyjnych. Terenem słabszej penetracji badawczej jest zagadnienie ciągłości studiów oraz odpadu i odsiewu w szkole wyższej.

Dane statystyczne wykazują, iż odsetek młodzieży nie dochodzącej do dyplomu przekracza na studiach dziennych 30%, a na zaocznych dochodzi do 50%.¹ Wskaźniki te mogą ulec zmniejszeniu w wyniku ponownego podejmowania nauki w szkole wyższej przez część młodzieży uprzednio skreślonej lub rezygnującej ze studiów. Potrzeba statystycznego ujęcia dalszych losów edukacyjnych studentów, których spotkało niepowodzenie w trakcie realizacji planów akademickich, stanowiła inspirację do podjęcia badań empirycznych nad kategorią młodzieży nie kończącej studiów. Zawarte w artykule analizy zmierza-

¹ A. Świecki, *Oświata i szkolnictwo w XXX-leciu PRL*, Warszawa 1975, s. 350.

ją do określenia jakie potrzeby i oczekiwania z okresu studiów na Ekonomice Przemysłu niezaspokojone w wyniku odejścia z uczelni przed jej ukończeniem, sprzyjają bądź hamują wysiłki na rzecz kontynuowania studiów. Wskazują także na zależności między trudnościami z okresu studiów a działaniami zmierzającymi do ponownego podjęcia, przerwanej odpadem lub odsiewem nauki w szkole wyższej. W analizach losy edukacyjne badanej młodzieży traktujemy jako zmienną zależną a wyznaczniki przebiegu studiów takie jak: motywacje, aspiracje, napotykanne trudności, uzyskiwane oceny, liczby repetowań, powody odejścia z uczelni (usunięcie, rezygnacja) jako zmienne niezależne.

Zbiorowość badaną stanowili studenci Ekonomiki Przemysłu UŁ, którzy opuścili kierunek przed jego ukończeniem, ze wszystkich lat studiów, tj. I, II, III i IV roku, w ciągu siedmiu kolejnych lat akademickich od roku 1969/70 do roku 1975/76. Zasadniczym materiałem badawczym są wypowiedzi 258 byłych studentów uzyskane w drodze wywiadów. Do charakterystyki przebiegu studiów wykorzystano także dane pochodzące z dokumentacji uniwersyteckiej. Dotyczyły one: roku podjęcia studiów, roku opuszczenia uczelni będącego jednocześnie informacją na temat liczby lat, które upłynęły od odejścia z uczelni do momentu badania, „klasy”² odpadu lub odsiewu, liczby lat spędzonych na uczelni, liczby urlopów, ocen egzaminacyjnych z poszczególnych przedmiotów oraz powodów odejścia z uczelni.

I. ANALIZA PRZEBIEGU STUDIÓW. POWODY ODEJŚCIA Z UCZELNI WEDŁUG DOKUMENTACJI UCZELNIANEJ. UZYSKIWANE OCENY. REPETOWANIE

Odsetek uzyskujących absolutorium na kierunku Ekonomiki Przemysłu UŁ kształtuje się przeciętnie w granicach 70%, czyli straty spowodowane odpadem i odsiewem wynoszą dla poszczególnych roczników rekrutacyjnych około 30%. Spośród 70% studentów uzyskujących absolutorium przeciętnie 6% nie składa egzaminu magisterskiego. Powoduje to obniżenie wskaźnika całkowitej sprawności studiów do poziomu 64%³.

Jeśli przyjąć, że ogólna sprawność kształcenia na studiach dziennych oceniana jest obecnie w Polsce na poziomie 68%⁴, to kierunek Ekonomiki Przemysłu UŁ osiąga całkowitą sprawność kształcenia nieco poniżej średniej krajowej.

² Termin „klasa” oznacza tu kolejny rok studiów – I, II, itd.

³ *Charakterystyka zjawiska odpadu i odsiewu na kierunku Ekonomiki Przemysłu UŁ w latach 1969/70 – 1975/76. Zeszyty Naukowe UŁ (w druku). Artykuł ten oraz powyższy tekst stanowią fragment szerszej całości poświęconej losom życiowym i zawodowym młodzieży nie kończącej studiów.*

⁴ M. Zubrzycki, *Statystyczna analiza sprawności kształcenia w szkolnictwie wyższym*. [w:] *Sprawność kształcenia w szkolnictwie wyższym*, Warszawa 1971, s. 70. A. Świątek, *op. cit.*, s. 350.

Młodzież usunięta i rezygnująca ze studiów stanowi kategorię wielorako zróżnicowaną. Większość badanych byłych studentów stanowią kobiety. Ich udział w całej zbiorowości badanej wynosi 65,1%. Fakt, iż w zbiorowości badanej przeważają kobiety nie oznacza, iż częściej podlegają odpadowi i odsiewowi niż mężczyźni. Jeśli strukturę zbiorowości badanej według płci odniesiemy do struktury ogółu studiujących na kierunku okazuje się, że mężczyźni częściej są usuwani bądź rezygnują ze studiów niż kobiety. Prawidłowość ta nie znajduje potwierdzenia w ich liczbowej przewadze nad kobietami ze względu na pogłębiającą się feminizację kierunku.

Najliczniej reprezentowane w zbiorowości badanej jest młodzież pochodzenia inteligenckiego (46,5%) oraz młodzież pochodzenia robotniczego (41,5%). Nieznaczny jest natomiast udział młodzieży pochodzenia chłopskiego (8,9%), rzemieślniczego (1,9%) i innego (1,2%).

Wśród ogółu badanych przeważają studenci wyeliminowani na I roku studiów (76,8%). Wśród mężczyzn odsetek studentów pierwszego roku jest o jedną czwartą niższy niż wśród kobiet, natomiast w poszczególnych kategoriach pochodzenia prawie identyczny. Studenci wyeliminowani na II roku studiów stanowią 12,8% ogółu badanych, rezygnujący i usuwani na III roku – 8,1% i na IV roku – 2,2%. Odsetki osób wyeliminowanych zwłaszcza na II i III roku studiów są znacznie wyższe wśród mężczyzn niż kobiet.

Obok omawianych dotychczas elementów strukturalizujących zbiorowość badaną interesowały nas informacje na temat przyczyn opuszczania uczelni odnotowane w dokumentacji uczelnianej.

Zarówno na pierwszym, jak i na wyższych latach studiów wśród przyczyn eliminacji studentów przeważa niezaliczenie sesji (odsiew). Dla studentów I roku podstawową barierę stanowi semestr letni. Nie zaliczyło go 59,1%, podczas gdy zimowego – 20,2%. Na wyższych latach odsetek niezaliczających oba semestry jest podobny. Dla semestru zimowego i letniego kształtuje się w granicach 40%. Na pierwszym roku studiów wypadki losowe eliminują 15,7% studentów (odpad). Natomiast udział rezygnujących wśród studentów II, III i IV roku wynosi 18,3%. Z przytoczonych zestawień wynika, iż I rok studiów nie spełnia należycie funkcji selekcyjnych. Należy sądzić, iż gdyby spełniał je dobrze, wówczas wśród przyczyn eliminacji na wyższych latach dominowałyby wypadki losowe.

Oceny uzyskiwane przez młodzież usuniętą i rezygnującą ze studiów są bardzo niskie. Dla każdego badanego obliczono średnią ważoną z egzaminów na studiach. 56,6% ogółu badanych mieści się w przedziale średniej do 2, a 34,5% osiąga średnią powyżej 2.

Ostatnim omawianym zagadnieniem związanym z przebiegiem studiów jest liczba repetowań. W badanej zbiorowości 70,6% osób nie repetowało, 20,5% – repetowało raz, 8,9% – dwa razy i więcej. Stosunkowo wysoki udział studentów nie repetujących wśród badanych wiąże się ze strukturą zbiorowości według

„klasy” odejścia z uczelni. Zdecydowaną większość badanej populacji stanowią studenci opuszczający uczelnię na I roku. Spośród nich nie repetowało 91,4%. Regulamin studiów zabrania bowiem powtarzania I roku poza wyjątkowymi przypadkami. Na wyższych latach studiów nie repetowała tylko jedna osoba.

Ta syntetyczna prezentacja struktury badanej zbiorowości wynikająca z przebiegu studiów jest swoistym „statystycznym portretem” młodzieży odchodzącej z kierunku Ekonomiki Przemysłu UŁ bez dyplomu. Powstała na podstawie materiałów pochodzących z dokumentacji Dziekanatu Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego. Stanowi ona punkt wyjścia do dalszych analiz, których podstawowym celem jest ustalenie, jaki procent osób spośród tych, którzy zostali usunięci lub zrezygnowali ze studiów na badanym kierunku podejmuje ponownie studia.

Wykorzystując materiał pochodzący z wywiadów przedstawiamy aktualny stosunek badanych do studiów. Spośród ogółu młodzieży usuniętej i rezygnującej ze studiów na omawianym kierunku nie podejmowało powtórnie studiów – 58,1% osób. Spośród pozostałych 41,9% – 19% osób aktualnie studiuje, 16,0% osób ukończyło studia i 6,9% osób studiowało powtórnie bez powodzenia. Powyższe wyniki wskazują, iż potrzeby i dążenia związane ze zdobyciem wyższego wykształcenia wśród młodzieży nie kończącej studiów są bardzo silne. Prawie połowa badanych, mimo niepowodzeń, z jakimi zetknęła się w czasie pobytu na uczelni podejmuje ponownie studia. Próby kontynuowania studiów okazują się nieskuteczne tylko w przypadku 7% ogółu badanych.

Czy istnieje zależność między dalszymi losami edukacyjnymi badanej młodzieży a przebiegiem studiów na kierunku Ekonomiki Przemysłu? W rozważaniach posługujemy się następującą typologią losów edukacyjnych: aktualnie studiują, ukończyli studia, studiowali powtórnie bez powodzenia, nie podejmowali studiów.

W artykule nie zamieszczamy tabelarycznych danych dotyczących związków między „klasą” odejścia z uczelni, przyczynami eliminacji oraz ocenami a dalszymi losami edukacyjnymi badanej młodzieży. Z tabel tych wynikają następujące wnioski.

1. Nieco częściej na uczelnię wracają osoby wyeliminowane na II i III roku studiów niż osoby usunięte i rezygnujące na I i IV roku. Spośród studentów wyeliminowanych na I roku 33,5% aktualnie studiuje bądź ukończyło studia, spośród studentów wyeliminowanych na II–IV roku (łącznie) – 39,3%.

2. Przy uwzględnieniu przyczyn eliminacji okazuje się, iż częściej na uczelnię powracają studenci usuwani ze studiów niż z nich rezygnujący. Spośród studentów z odsiewu 35,9% aktualnie studiuje lub ukończyło studia, 7,3% studiowało powtórnie bez powodzenia, 56,8% nie podejmowało studiów. Odpowiednie odsetki dla studentów z odpadu wynoszą: 28,9; 5,3; 65,8%.

3. Uwzględnienie ocen z przedmiotów egzaminacyjnych na studiach pozwala wnioskować o stosunkowo niewielkiej zależności między uzyskiwanymi

ocenami a dalszymi losami edukacyjnymi badanych. We wszystkich przedziałach średniej ocen odsetek osób aktualnie studiujących lub z ukończonymi studiami kształtuje się w granicach 35%. Jedynie w przypadku osób, które nie uzyskały żadnych ocen, tzn. opuściły uczelnię przed sesją egzaminacyjną, zależność ta jest wyraźniejsza. Spośród nich 26,1% aktualnie studiuje lub ukończyło już studia.

Za podstawowe wyznaczniki przebiegu studiów przyjmujemy:

- motywy wyboru studiów ekonomicznych,
- oczekiwania związane ze studiami,
- trudności adaptacyjne.

Zdajemy sobie sprawę, iż odpowiedzi na pytania dotyczące okresu studiów udzielane przez badanych mających w swej „biografii” niepowodzenia (usunięcie, rezygnacja z nauki w szkole wyższej) pozostają w ścisłej zależności z kolejami ich życia zarówno na uczelni, jak i po jej opuszczeniu. Są one zrationalizowane, w ich podtekście manifestuje się często emocjonalny stosunek do uczelni. Zatem przytaczanie opinii badanych na temat wyznaczników różnicujących przebieg studiów nie traktujemy równoznacznie z badaniem jego rzeczywistych uwarunkowań, zwłaszcza, iż opinie te wypowiedziane były po upływie określonego czasu od momentu opuszczenia uczelni. Retrospektywne wizje przeżyć, dążeń z okresu pobytu na uczelni uznajemy jednak za ważne. Pozwalają poznać postawy badanych wobec określonego fragmentu rzeczywistości. Ponadto mogą mieć wpływ na późniejsze zachowania związane z podejmowaniem bądź niepodjęciem przerwanych studiów.

2. MOTYWY WYBORU STUDIÓW EKONOMICZNYCH

Analizując uwarunkowania procesu przystosowania do studiów oraz odpadu i odsiewu młodzieży akademickiej Jan Szczepański wymienia m.in. trudności motywacyjne odnoszące się do wybranego kierunku studiów⁵. Trudności te wynikają z niewłaściwego wyboru kierunku studiów (np. niezgodnie ze zdolnościami i rzeczywistymi zainteresowaniami, ze względu na łatwość „dostania się” na określony kierunek, itp.). Brak silnej motywacji w momencie wyboru kierunku studiów powoduje, że nie występują także dostatecznie silne motywy⁶, skłaniające do kontynuowania i ukończenia studiów.

Zrealizowany wśród młodzieży usuniętej i rezygnującej ze studiów wywiad zawierał pytanie: „Jakimi motywami kierował(a) się P. podejmując decyzję o

⁵ J. S z c z e p a ń s k i. *Socjologiczne zagadnienia wyższego wykształcenia*, Warszawa 1963, s. 163–171.

⁶ Analizę definicji motywu podaje M. O s s o w s k a w pracy *Motywy postępowania*, Warszawa 1958. W rozważaniach posługujemy się opracowaną przez nią definicją, która określa motywy jako „pewien zespół wyobraźni, skłonności, postaw wyznaczających działania”.

Tabela 1. Motywy wyboru studiów ekonomicznych a liczba lat, jaka upłynęła od odejścia z uczelni do momentu badania. Zróżnicowanie motywów według losów edukacyjnych badanych po opuszczeniu Ekonomiki Przemysłu [w %]

Motywy wyboru studiów ekonomicznych	Okres, jaki upłynął od opuszczenia uczelni do chwili badań [w latach]			Losy edukacyjne po opuszczeniu Ekonomiki Przemysłu				
	powyżej 5 lat	od 3 do 4 lat	od 2 lat i poniżej	aktualnie studiują	ukończyli studia	studiowali powtórnie bez powodz.	nie podejmowali studiów	
Poznawcze	53,6	40,8	47,6	43,8	42,9	9	52,0	
Instrumentalne	23,6	31,6	28,6	35,4	31,0	6	22,7	
Środowiskowe	24,3	25,0	19,0	20,8	40,5	3	20,0	
Łatwość uzyskania indeksu	17,1	14,5	19,0	14,6	16,7	4	16,7	
Brak innych możliwości, brak sprzyjających zainteresowań	13,6	19,7	16,7	10,4	11,9	2	19,3	
Przypadek	15,7	9,2	4,8	14,6	19,0	2	9,3	
Brak danych	2,9	1,3	4,8	2,1	–	1	3,3	
N = 258	140	76	42	48	42	18*	150	

* Nie oprocentowano, ze względu na niską podstawę procentowania.

wyborze studiów ekonomicznych? Dlaczego zdecydował(a) się P. studiować ekonomię?”

Wśród motywów wyboru studiów ekonomicznych przez badanych dominowały motywy poznawcze. Wymieniło je 48,8% odpowiadających. Następnymi w kolejności, ale wskazywanymi dwukrotnie rzadziej, były motywy instrumentalne. Dominacja motywów poznawczych – jeśli przyjąć, że wypowiedzi były szczerze, – świadczyłaby pozytywnie o cechach osobowości badanych. Przynajmniej w odniesieniu do połowy badanych wyniki badań wykazują brak trudności motywacyjnych, inaczej mówiąc, nie pozwalają doszukiwać się w sferze motywacji przyczyn niepowodzeń w studiach. Z drugiej jednak strony wysoki odsetek badanych (44,6%) deklaruje wybór przypadkowy, niezdecydowanie, brak innych możliwości. Zastanawia też wysokie, trzecie miejsce motywów środowiskowych, przez które rozumiemy wpływ innych osób na podjęcie decyzji o wyborze studiów ekonomicznych. Jeśli przyjmiemy, że takie kategorie motywów jak łatwość uzyskania indeksu, brak innych możliwości, przypadek, stanowią „negatywną motywację wyboru”, to wymienia je aż prawie połowa badanych. Wyniki badań potwierdzają zatem istnienie związku między trudnościami motywacyjnymi a porażkami w studiach.

Wskazywaliśmy już, iż badane przez nas motywy są retrospektywnymi wizjami respondentów w różnym okresie po opuszczeniu uczelni bez dyplomu. Tabela 1 przedstawia zróżnicowanie motywów wyboru kierunku studiów w zależności od liczby lat jaka upłynęła od odejścia z uczelni do chwili badania. Za równie istotny element decydujący o deklarowanych motywacjach uznaliśmy powtórny kontakt badanych ze studiami. W tabeli 1 zestawiliśmy zatem motywację z danymi na temat losów edukacyjnych respondentów po opuszczeniu omawianego kierunku.

Dane liczbowe przedstawione w tabeli upoważniają do następujących wniosków:

1. Zależności między motywacją a ilością czasu jaka upłynęła od opuszczenia uczelni do chwili badania nie mają (poza wyborem „przypadkowym”) regularnego charakteru. Liczba deklaracji wyboru przypadkowego systematycznie wzrasta wraz z długością tego okresu. Można sądzić, że wraz z upływem czasu wzrasta krytyczność i dojrzałość informacji o rzeczywistych motywach wyboru kierunku nieudanych studiów.

2. Nie ma wyraźnych zróżnicowań motywacyjnych między kategorią osób aktualnie studiujących i kategorią osób z ukończonymi studiami. Jedynie w przypadku motywów środowiskowych ci ostatni wymieniają je dwukrotnie częściej. Wśród osób nie podejmujących ponownie studiów przeważają, w porównaniu do pozostałych kategorii, średnio o 10%, deklaracje motywów poznawczych oraz informacje o braku innych możliwości i sprecyzowanych zainteresowań. Natomiast jest o 10% mniej deklaracji motywów o charakterze instrumentalnym. W odniesieniu do tych ostatnich mamy do czynienia z wyraźną

racjonalizacją powstałą w wyniku przeżytych sytuacji. Nie osiągnięcie celu w postaci zdobycia wyższego wykształcenia powoduje zmniejszenie się liczby wskazań tych wartości, których sygnalizowanie uzależnione jest od pomyślnego ukończenia studiów

Reasumując, nasze badania potwierdzają tezę o wpływie motywów wyboru kierunku na przebieg studiów⁷. W zbiorowości młodzieży nie kończącej studiów występuje wysoki odsetek badanych (około połowa respondentów) o motywacji negatywnej. Częste są bowiem przypadki wyborów dokonywanych nie pod wpływem określonych skłonności, preferencji czy zamiłowań, ale na zasadzie unikania „trudności” (16,7%), czy braku innych możliwości, także decydowania się na ekonomiczny kierunek studiów jedynie ze względu na nieobecność przedmiotów postrzeganych zagrożeniowo (15,9%), wreszcie wyborów przypadkowych (12,0%).

3. CHARAKTERYSTYKA ASPIRACJI BADANYCH Z OKRESU STUDIÓW

Przedmiotem rozważań w tej części artykułu są odpowiedzi na pytanie: „Czego oczekiwał(a) P. przede wszystkim po ukończeniu studiów wyższych?” Celem pytania było uchwycenie potrzeb, dążeń, jakie miało zaspokoić wyższe wykształcenie, wskazanie treści, jakie kryły się za decyzją podjęcia studiów. Badani podawali zwykle więcej niż jedną odpowiedź. Klasyfikację i rozkład odpowiedzi przedstawia tabela 2.

Podstawowym dla nas pytaniem jest, jak te cele korelują z działaniami związanymi z ukończeniem studiów przerwanych odpadem i odsiewem. Które z tych celów bardziej sprzyjają ponownemu podejmowaniu prób ukończenia szkoły wyższej, a które są w zasadzie obojętne dla powstania i rozwoju takich dążeń

Celem szczególnie sprzyjającym ponownemu podejmowaniu studiów okazuje się dążenie do zdobycia wiedzy. Spośród osób, które ukończyły studia deklaruje go 57,1%, spośród tych, którzy nie podejmowali ponownie studiów – 36,7%. Podobną tendencję przy mniejszej rozpiętości różnic w odsetkach obserwujemy w odniesieniu do celów w postaci zdobycia uznania w środowisku społecznym i zdobycia wyższej pozycji społecznej. Najczęściej pojawiają się one

⁷ K. Połakowski, *Psychologiczne determinanty powodzenia w studiach nauczycielskich*, Warszawa 1976. D.E. Super, *Psychologia zainteresowań*, Warszawa 1972; P.E. Lavin, *The Prediction of Academic Performance. A Theoretical Analysis and Review of Research*, New York 1965. W badaniach tych wskazywano, iż zainteresowania idą w parze z osiągnięciami w studia; h. Związek ten występuje z różną siłą, ale w zasadzie jest zawsze dodatni.

Tabela 2. Aspiracje badanych z okresu studiów [w %]

Aspiracje	Liczba odpowiedzi	% odpowiadających N = 258
Zdobycie zawodu	150	58,1
Zdobycie wiedzy	104	40,3
Zdobycie wyższej pozycji społecznej	92	35,7
Możliwość wyższych zarobków	59	22,9
Zdobycie uznania w środowisku społecznym	53	20,5
Zdobycie pracy dającej satysfakcję	30	11,5
Zmiana miejsca zamieszkania	11	4,3
Lepszy start życiowy i zawodowy	10	3,9
Inne *	31	12,1

* Kategoria „inne” obejmuje m.in. następujące odpowiedzi: „Zdobycie wysokiego stanowiska” (2,3%), „Osiągnięcie sukcesu w pracy” (1,9%), „Nawiązanie kontaktów towarzyskich” (1,9%).

w wypowiedziach osób, które ukończyły studia, najrzadziej wśród nie podejmujących ponownie studiów. Zależność odwrotna charakterystyczna jest dla takich oczekiwań jak zdobycie zawodu i możliwość wyższych zarobków. Nieco częściej wskazują je nie podejmujący ponownie studiów w porównaniu do tych, którzy studiują bądź ukończyli już studia.

Przedstawiony materiał upoważnia do następujących wniosków. Deklarowane przez badanych oczekiwania związane z podjęciem studiów na Ekonomice Przemysłu są zróżnicowane. Globalnie, młodzież odchodząca z uczelni w wyniku odpadu i odsiewu studia traktuje jako wartość służącą przede wszystkim zdobyciu zawodu, także pozycji społecznej i pieniędzy, w mniejszym stopniu jako wartość autonomiczną.

Podstawową kategorią aspiracji najsilniej związaną z dalszymi losami edukacyjnymi badanej młodzieży okazuje się cel autonomiczny w postaci dążenia do zdobycia wiedzy. Jest to cel wyraźnie dominujący wśród studentów podejmujących ponownie z powodzeniem naukę w szkole wyższej. Czyli postawa poznawcza wobec studiów najsilniej łączy się z kontynuacją działań zmierzających do zdobycia dyplomu.

4. NAPOTYKANE TRUDNOŚCI: POWODY ODEJŚCIA Z UCZELNI W RELACJI BADANYCH

Elementem determinującym powodzenie w studiach, zwłaszcza na I i II roku⁸ – jak wykazują badania realizowane w wielu ośrodkach akademickich – obok dyspozycji intelektualnych jest stopień przystosowania do środowiska uczelnianego⁹.

W literaturze przedmiotu wyróżnia się zwykle dwa zasadnicze aspekty procesu przystosowania do środowiska uczelnianego: przystosowanie do wymagań układu instytucjonalnego uczelni, oraz do układu towarzysko-kulturowego środowiska uczelnianego¹⁰. W obu przypadkach chodzi o takie pełnienie roli studenta, które z jednej strony zaspokaja wymagania instytucji bądź grup społecznych, a z drugiej zaspokaja oczekiwania spełniającego tę rolę w takim stopniu, że nie odczuwa on z tego powodu niezadowolenia. Jeśli odwrócimy problem, nieprzystosowanie w każdym z omawianych wyżej aspektów polegać będzie na niespełnieniu obiektywnych wymagań czy oczekiwań środowiska oraz niespełnieniu własnych dążeń, niezaspokojeniu osobistych aspiracji.

W przypadku naszych badań mamy do czynienia z dobraną celowo zbiorowością studentów nieprzystosowanych do układu instytucjonalnego uczelni. Miernikiem jej nieprzystosowania, tj. niesprostania wymogom czy oczekiwaniom uczelni jest skreślenie bądź rezygnacja, a miernikiem niezadowolenia – wypowiedzi co do chęci kontynuowania studiów, oraz nasilenia narzekań na trudności.

Zacniemy od omówienia wypowiedzi badanych na temat napotykaných trudności w okresie studiów.

Brak szerszego materiału porównawczego nie pozwala ocenić na ile uzyskane przez nas wyniki są typowe. Niewiele jest prac, w których rozważano by tylko trudności młodzieży usuniętej i rezygnującej ze studiów. W większości prac autorzy analizują opinie studentów różnych kierunków na temat przyczyn niskiej efektywności studiów czy słabych wyników w nauce¹¹.

⁸ W pierwszej fazie studiów, zwanej adaptacyjną, obejmującej I i II rok odpad i odsiew są największe.

⁹ W. Wiśniewski, *Struktura i determinanty syndromu przystosowania do środowiska uczelnianego*, „Dydaktyka Szkoły Wyższej”, 1971, nr 4; tenże, *Przystosowanie do środowiska uczelnianego*, Warszawa 1969; J. Szefer-Timoszenko, *Przystosowanie się studentów pierwszych lat do studiów wyższych*, Wrocław 1973; J. Szczepański, *Socjologiczne zagadnienia wyższego wykształcenia*, Warszawa 1963; A. Zandrecki, *Spoleczno-zawodowe pochodzenie studentów a ich wyniki w nauce*, Warszawa 1978; E. Malewska, *Czynniki psychospoleczne determinujące proces kształcenia i wychowania w uczelni wyższej*, „Dydaktyka Szkoły Wyższej”, 1973, nr 2.

¹⁰ W. Wiśniewski, *Przystosowanie...*, s. 30.

¹¹ M. Trawińska-Kwaśniewska, *Studenci I roku w świetle badań ankietowych niektórych wybranych sekcji i ośrodków akademickich*, Warszawa 1963, s. 58; Z. Ludkiewicz, O

W naszych badaniach, młodzież nie kończąca studiów najczęściej wymienia trudności związane z przyczynami subiektywnymi (78,8%), a wśród nich – trudności związane z opanowaniem materiału z poszczególnych przedmiotów (44,2%). Trudności z opanowaniem materiału mogą mieć swoje źródło zarówno w braku zdolności jak i braku umiejętności uczenia się czyli czynnikach psychologicznych. Mogą także wiązać się z czynnikami dydaktycznymi, takimi jak np. sposób przekazywania wiedzy. Rozstrzygnięcie tej kwestii opartej na badaniach opinii nie jest możliwe.

Nie tylko opanowanie materiału powoduje trudności w studiowaniu. Młodzież nie kończąca studiów ujawnia również brak przystosowania do nowego systemu nauki. Odmienność systemu nauczania w szkole średniej i w szkole wyższej stanowiła utrudnienie dla 16,3% badanych.

Trudności związane z przystosowaniem do nowego systemu nauki, jak i opanowaniem materiału należą do ważniejszych aspektów adaptacji do uczelni. Ich szczególne znaczenie wynika z faktu wywierania bezpośredniego wpływu na wyniki w nauce. Nie znaczy to oczywiście, że inne aspekty przystosowania nie wiążą się z postępami w nauce. Ich wpływ ma jednak bardziej pośredni charakter.

Okolo 40% badanych wiąże swoje trudności z przyczynami obiektywnymi, przy czym co 4 osoba podaje przyczyny obiektywne nie związane z uczelnią, a tylko co 8 – upatruje źródeł trudności w uczelni. Wśród trudności obiektywnych nie związanych z uczelnią najczęściej pojawiają się kłopoty rodzinne, kłopoty zdrowotne i braki ze szkoły średniej, rzadziej zaś trudności materialne i kłopoty z dojazdami.

Ostatnia wyróżniona przez nas kategoria trudności spowodowana przyczynami związanymi z uczelnią, wbrew naszym przypuszczeniom, okazała się najmniej liczna. Sądziłyśmy, iż młodzież usunięta i rezygnująca ze studiów głównie w kontaktach student – wykładowca widzieć będzie źródło swoich niepowodzeń. Tymczasem okazuje się, że zaledwie co 10 badany uskarża się na zachowanie personelu naukowego, takie jak np. nieprzychylny stosunek do studentów, uprzedzenia, niezrozumiały sposób wykładania, brak zainteresowania studentem.

Reasumując, analiza wypowiedzi badanych na temat trudności napotykaných w czasie studiów wykazuje, że mają one swoje źródło w przeważającej liczbie przypadków w czynnikach podmiotowych, tj. zależnych od studenta. Spośród ogólnej liczby badanych wymienia je 80%. Czynniki obiektywne, zewnętrzne, niezależne od działającego podmiotu pojawiają się w wypowiedziach 40% badanych.

przyczynach pewnego odsiewu, „Życie Szkoły Wyższej”, 1965. nr 12; B. Bielańska, K. Słomczyński, *Z badań nad studentami I roku Wydziału Prawa Uniwersytetu Łódzkiego*, Warszawa 1968, s. 80.

Obecnie skoncentrujemy się na dynamice procesu przystosowania. Zakładamy, że będzie się ona przejawiać w zmianie hierarchii trudności w zależności od długości pobytu na uczelni oraz w różnicach w odczuwaniu kłopotów w zależności od powtórnych kontaktów z uczelnią.

Z zagadnieniem dynamiki procesu przystosowania łączy się problem przecięcia trudności, które w pewnym momencie pobytu studenta na uczelni miały wymiar niejako ostateczny, prowadzący do usunięcia bądź rezygnacji ze studiów. Faktem świadczącym o przewyciężaniu tych trudności jest udany powrót na uczelnię części badanych. Nie dysponujemy obiektywnymi danymi pozwalającymi rozstrzygać jaki rodzaj czy skala trudności zadecydowały o niepowodzeniu, możemy jedynie porównać kłopoty deklarowane przez kategorie badanych wyróżnionych ze względu na dalsze losy edukacyjne po opuszczeniu uczelni.

Z danych wynika, iż największe rozbieżności w odsetkach występują w przypadku dwóch rodzajów kłopotów: trudności związanych z opanowaniem materiału oraz trudności rodzinnych, zdrowotnych, osobistych i materialnych zaliczonych do kategorii trudności obiektywnych nie związanych z uczelnią. O tym, że szczególnie trudno przełamać kłopoty związane z opanowaniem materiału świadczy fakt, że deklaruje je prawie połowa osób nie podejmujących ponownie studiów a tylko jedna trzecia osób, które studia ukończyły. Identyczną zależność obserwujemy w odniesieniu do trudności obiektywnych nie związanych z uczelnią. Średnio o 10% częściej wskazują je osoby nie podejmujące studiów (32,0%) oraz osoby, które powtórnie studiowały bez powodzenia (38,9%) w porównaniu do osób aktualnie studiujących (22,9%) i osób, które ukończyły studia (14,3%). Pozostałe kłopoty wymieniane są przez poszczególne kategorie badanych w zbliżonych odsetkach.

Jeśli za przejaw zmian w procesie przystosowania uznamy zróżnicowanie odpowiedzi na pytanie o trudności napotymane w studiach według „klasy”, w której odpad lub odsiew miał miejsce to okazuje się, że kierunek tych zmian jest następujący: na wyższych latach studiów bardzo wyraźnie maleje odsetek osób deklarujących trudności spowodowane przyczynami subiektywnymi oraz trudności tkwiących w uczelni, wzrasta natomiast procent studentów wskazujących na trudności obiektywne nie związane z uczelnią. O ile jedną z największych trudności dla blisko połowy studentów usuniętych i rezygnujących ze studiów na I roku stanowią kłopoty związane z opracowaniem materiału to wśród studentów odchodzących z uczelni na wyższych latach odsetek ten zmniejsza się do 36,1. Wyraźnie zmniejsza się także liczba wskazujących na trudności związane ze zmianą sposobu uczenia się i nauczania, z 19,3% wśród studentów I roku do 6,6% wśród studentów dalszych lat. Jeszcze jedna pozytywna zmiana występuje w odniesieniu do trudności związanych z uczelnią a szczególnie z kontaktami student – wykładowca. Na pierwszym roku wymienia je 16,8% badanych, na dalszych – 4,9%. Natomiast zmiana negatywna dotyczy trudności obiektyw-

nych nie związanych z uczelnią. Źródłem kłopotów dla 39,3% badanych odchodzących z uczelni na wyższych latach są sprawy rodzinne, zdrowotne, materialno-bytowe, podczas gdy wśród studentów I roku wymienia je co 4 osoba.

W przytoczonym materiale znajdujemy odpowiedź na pytanie, jakie aspekty życia na uczelni są źródłem największych kłopotów dla studentów usuniętych lub rezygnujących ze studiów? Różnice procentowe interpretujemy jako przejaw wewnętrznej dynamiki procesu przystosowania. Wprawdzie w przypadku naszych badań przystosowanie do środowiska uczelnianego kończy się niepowodzeniem, co nie oznacza jednak, że proces ma charakter jednowymiarowy tzn. polega wyłącznie na pogłębianiu trudności. Analizując dane obserwujemy, iż po dłuższym pobycie na uczelni zmniejsza się natężenie czyli następuje przeciężanie trudności subiektywnych i obiektywnych związanych z uczelnią przy wzroście wpływu trudności tkwiących poza uczelnią.

Pytanie zamykające zagadnienia związane z przebiegiem studiów na omawianym kierunku sformułowaliśmy następująco: Czy myślał(a) P. o powrocie na uczelnię bezpośrednio po opuszczeniu Ekonomiki Przemysłu? Odpowiedzi twierdzącej udzieliło 81%, badanych, w tym 62%, myślało o kontynuowaniu studiów ekonomicznych. Pozostali nie wyrażali zamiaru powrotu na studia w ogóle. W zbiorowości młodzieży usuniętej i rezygnującej ze studiów dążenie do ukończenia studiów bezpośrednio po opuszczeniu uczelni jest bardzo silne. Wraz z upływem czasu dążenie to może ulec osłabieniu. Niemniej jednak aspiracje do posiadania wyższego wykształcenia przejawiają się nie tylko w deklaracjach, ale i konkretnych działaniach. Jak wcześniej wskazywaliśmy 42%, badanych wraca ponownie na uczelnię.

W artykule przedstawiliśmy retrospektywne wizje motywacji, aspiracji i napotykaných trudności w czasie pobytu na uczelni młodzieży usuniętej i rezygnującej ze studiów. Traktowaliśmy je jako czynniki różnicujące dalsze losy edukacyjne badanych. Wyniki badań wskazują, iż młodzież aktualnie studiująca i ta, która ukończyła już studia charakteryzuje się zbliżonymi cechami, podobnie jak młodzież, która nie podejmowała studiów bądź podjęła je, ale bez powodzenia. Uzasadniony jest zatem zabieg polegający na połączeniu tych kategorii i analizowaniu podobieństw i różnic dwóch zbiorów: studentów i absolwentów uczelni oraz osób aktualnie nie studiujących. Wśród tych kategorii dominują odmienne motywy wyboru studiów, odmienne oczekiwania związane ze studiami, wreszcie inaczej rozkładają się trudności.

W kategorii osób aktualnie nie studiujących przeważają deklaracje motywów poznawczych oraz braku innych możliwości i sprecyzowanych zainteresowań, w kategorii zaś studentów i absolwentów – motywy instrumentalne.

Oczekiwaniem wobec studiów wyraźnie dominującym wśród kategorii studentów i absolwentów jest cel autonomiczny w postaci dążenia do zdobycia wiedzy. W ramach tej kategorii przeważają także dążenia do zdobycia uznania w środowisku społecznym i zdobycia wyższej pozycji społecznej. Z kolei dla osób

aktualnie nie studiujących bardziej charakterystyczne są takie oczekiwania jak zdobycie zawodu i możliwości wyższych zarobków.

Prawie połowa osób nie studiujących, a tylko jedna trzecia studentów i absolwentów napotyka, w swoim przekonaniu, w okresie pobytu na uczelni trudności związane z opanowaniem materiału. Drugim ważnym rodzajem kłopotów są trudności spowodowane przyczynami obiektywnymi nie związanymi z uczelnią. Częściej (średnio o 10%) pojawiają się one w wypowiedziach osób aktualnie nie studiujących.

Z pewnością badana przez nas kategoria młodzieży nie należy do najzdolniejszych. Ma jednak bardzo silne aspiracje związane z posiadaniem wyższego wykształcenia. Nieudany pobyt na uczelni aspiracji tych nie osłabia, a raczej wzmacnia. Przy wystąpieniu czynników sprzyjających, takich jak: silna motywacja instrumentalna, wyraźny cel w postaci dążenia do zdobycia wiedzy, wreszcie brak nasilenia trudności związanych z opanowaniem materiału oraz trudności obiektywnych mających swoje źródło poza uczelnią, sprawia, że studia kontynuują. Dzięki temu pełniej zaspokajane są potrzeby indywidualne i społeczne oraz podnoszą się wskaźniki sprawności i efektywności studiów.